

ЦВЕТАНА СЪБЕВА-РАШЕВА И СЪЗДАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ БИБЛИОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

Жоржета Назърска

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: В статията се прави биографична реконструкция на живота и дейността на д-р Цветана Събева-Рашева (1883 – 1938) – зъболекарка, феминистка и дарителка. Акцент в проучването е учредената от нея през 1938 г. фондация за създаване на Български библиографски институт.

Ключови думи: Български библиографски институт, феминизъм, България, женско движение, библиография.

Въведение

В статията се прави биографична реконструкция на живота и дейността на д-р Цветана Събева-Рашева (1883 – 1938) – зъболекарка, феминистка и дарителка. Акцент в проучването е учредената от нея през 1938 г. фондация за създаване на Български библиографски институт.

Д-р Цветана Събева-Рашева: живот и професионална кариера

Цветана Събева е родена през 1883 г. в Търново в семейството на Съби Минчев [1]. Брат ѝ Сава Събев (1869 – 1941) е възпитаник на Мъжката гимназия в града и на Женевския университет. Съдия и адвокат, той е един от активните дейци на БРСДП (ш.с.) – народен представител, деец на II Интернационал, общински съветник, председател на местната кооперация „Напред“, даровит публицист. Посвещава години на Читалище „Надежда“ и работи в УС на Върховния читалищен съвет. Съпругата му Цонка Събева (1879 – ?) е сред първите образовани акушерки и практикува в Търново след завръщането си от Петербург.

Второто дете в семейството, д-р Невена Събева-Попова (1875 – 1917), следва медицина в Монпелие. Труди се като училищна лекарка в търновската Девическа гимназия, основава ученическите колонии „Здравец“ (1910) и едноименната детска лятна колония в Арбанаси (1912 – 1948) [2].

След завършване на Девическата гимназия в родния си град Цветана Събева работи като селска първоначална учителка, след което става студентка по стоматология в Санкт Петербург и Киев.

Дипломира се в Харков (1910) [3] и започва частна практика в Горна Оряховица, където се омъжва за местния търговец Михаил Церовски. След войните, през които умира съпругът ѝ, се премества в София, където през 1922 г. сключва втори брак с д-р Димитър Рашев (1865 – 1935) – доведен син на Христо Ботев, учител по френски език във II Софийска мъжка гимназия. През септември 1923 г. осиновява неговия 8-годишен син Георги [4].

В следващите години Рашева развива успешна стоматологична практика и печели авторитет като основателка и активистка на Българското зъболекарско кооперативно-потребителско дружество (1926 – 1934) [5]. Сформира Женски научен кръжец към Софийската зъболекарска колегия (1932 – 1933) и е инициаторка за създаване на Зъболекарска секция към Дружеството на българките с висше образование (1935) [6]. Описвана е от колегите си като „неуморима ратница, събуждаща задрямали сили и достойнство у жената зъболекарка, ръководителка и вдъхновителка на българските зъболекарки“ [7].

Още като девойка е привлечена от сестра си и снаха си към феминисткото движение. Членува в горнооряховското Женско дружество „Просвета“ и в софийското „Съзнание“. Избирана е за настоятелка на Приюта за настаняване на образовани и самотни жени с обществени заслуги и недостатъчни финансови средства, основан от Юлия Малинова (1936) и подпомаган от Столичната община [8]. От 1929 г. до смъртта си е част от ръководството на Българския женски съюз (БЖС): касиерка (1929 – 1932), настоятелка (1931) и подпредседателка (1930 – 1938) [9]. През 1929 г. посещава Германия с цел запознаване с немското социално дело под егидата на Германския женски съюз.

Д-р Цветана Събева-Рашева: духовни траектории

Като ученичка в търновската Девическа гимназия Цв. Събева попада в окултна среда. Сестра ѝ Невена я привлича към един от трите спиритистки кръжока в града, обединил нейните учителки Мария Казакова, Зоя Русович и Димитрана Петрова (Иванова – бъдеща лидерка на БЖС), деятелки на местното женско дружество, като Мария Смилова-Попова, и други видни търновски граждани – лекари, офицери, търговци и др. С част от тях Цветана ще работи в следващите десетилетия. На „сеансите“ те „разговарят“ с Бог, чрез медиуми се свързват с духове на светци, свои близки и държавници, вълнуват се от духовни и политически теми [10]. Скоро кръжокът става част от Веригата, създадена от Петър Дънов като формация за духовно спасение

и просветление в началото на ХХ век и по-късно трансформирана в Бяло братство [11].

Следването в Русия вероятно задълбочава окултните търсения на младата жена. Идвайки в София след 1919 г., тя се записва в Женското образователно дружество „Съзнание“ – една от столичните формации, възникнали на базата на теософските идеи на своите членки. Неслучайно в названието ѝ е закодирана идеята за водещата роля на разума и образованието в човешкото битие и развитие, а я ръководят деятелки на теософските общества, като Юлия Малинова, Димитрана Иванова, Мария Недялкова и др., много от които Цветана опознава в Търново.

Чрез втория си съпруг тя общува и с немалко масони, сред които са и бъдещи членове на Българския библиографски институт (ББИ). Специално място сред тях заема д-р Никола В. Михов – учител в Търновската мъжка гимназия в началото на века [12].

Тайното завещание на д-р Събева-Рашева (1938): намерения и реалности

Цветана Рашева умира на 30 ноември 1938 г. в София [13]. Три месеца и половина по-рано тя прави своето тайно завещание, в което се разпорежда за съдбата на притежаваната от нея собственост, а именно: три апартамента, две мазета и перално помещение от кооперативна жилищна сграда „Д-р Д. Рашев“, намираща се на ул. „Цар Крум“ № 15. Имотът е придобит през 1933 г. и разделен между наследниците на Рашев през 1936 г. [14].

Завещателката дарява имота си на БАН с цел учредяване на фонд, който да постави основата на автономен ББИ на името на д-р Никола Михов [15]. Идеята ѝ е институтът да се управлява по подобие на Българския археологически институт – със специален закон, от 5-членен комитет с представители на БАН, СУ, Народната библиотека (НБ), Съюза на книгоиздателите и книжарите (СКК) и един неин пълномощник, който да ръководи ББИ. Рашева изрично отбелязва, че фондът трябва да се свързва с бенефициента Михов, на когото доживотно да се дават всички доходи от имоти, а той да ги насочва към ББИ. Тя определя като една от основните задачи на института „да се изработи библиография на книжовния труд на българката и на литературата върху нея“¹.

Още през февруари 1939 г. завещанието е оспорено от сина и дъщерята на Д. Рашев, чиито интереси защитава проф. Йосиф Фаденхехт, докато БАН упълномощава адвокат Атанас (Начо) Букурещлиев – известен специалист и зет на проф. Любомир Милетич [16]. Според Венета Божинова и Георги Рашев техният баща е

прехвърлил симулативно 1/2 идеална част от постройката и от мястото на втората си съпруга с цел да ги лиши от наследство. Те твърдят, че известната стоматоложка има непогасени кредити, неплатени данъци и заплати на прислужницата си на стойност около 377,6 хил. лв. За задължения към Ючбунарската банка и Българския женски съюз са ѝ били наложени запори върху кабинета и неговото оборудване, покъщнината, както и застрахователните премии от Посмъртната каса на Зъболекарската кооперация и от Дружество „Балкан“ [17]. Георги предявява претенции и към половината имущество на покойната си осиновителка [18].

В отговор на разрастващия се семеен и обществен скандал през май 1939 г. е образуван кръгът „Приятели на ББИ“. От негово име Н. Михов се обръща към ръководството на БАН, за да декларира, че не желае бъдещият институт да носи името му, но ще съдейства за изпълнението на завещанието и ще отстъпи доходите си на ББИ след неговото създаване [19]. Това волеизявление е най-малкото странно по форма и съдържание: то не е нотариално заверено, а е декларирано с обикновено писмо, в черновата на което се четат редакциите на Тодор Боров [20]; с него библиографът – бенефициент на практика сам започва да променя завещанието на Рашева.

Скоро инициативен комитет в състав Тодор Боров, проф. Александър Балабанов, Елин Пелин и Христо Хаджиев – собственик на издателство „Хемус“, провежда учредително събрание за създаване на ББИ – в пълно противоречие със закона, тъй като съдебното дело не е приключило. На него е избран (на практика нелегитимен) Управителен комитет, съставен от: проф. Стоян Аргиров (от БАН), проф. Александър Балабанов (от СУ), Елин Пелин (от НБ²), Христо Хаджиев (от СКК) и Тодор Боров (упълномощен от завещателката). През декември 1939 г. починалият през лятото Аргиров е заменен от Иван Пеев-Плачков – тъст на Тодор Боров [21]. Основателите са обединени не само от интереса си към книгите и книжнината – те имат кръвно-родствени връзки, солидни професионални контакти (на практика участват 3/4 от кръга „Развигор“, работил през 1921 – 1927 г.) и са сблизени от мрежи по интереси (Аргиров, Балабанов, Елин Пелин и Пеев-Плачков членуват в масонското сдружение Съюз на българските учени, писатели и художници през 1917 – 1918 г.) [22]³.

Още на 4 януари 1940 г. ББИ е регистриран в Софийския областен съд, а през март същата година адвокат Петър Т. Цончев безплатно „урежда завещане“, т.е. имотите на Рашева са прехвърлени на ББИ. В знак на благодарност е провъзгласен за негов заслужил член и юриконсулт [23].

В следващите години институцията ББИ значително се отдалечава от оригиналния замисъл на д-р Цветана Рашева: малък брой от членовете ѝ реално се занимават с библиография; не е изготвена поръчаната библиография на женския книжовен труд; солидните средства не се използват по предназначение, а напротив, ББИ постоянно моли различни банки за дарения по 20 хил. лв. и не отказва държавната субсидия на МНП от 1,2 млн. лв. (1941) [24]; кооперацията на ул. „Цар Крум“ № 15 е надстроена за жилище на Тодор Боров (1947) [25].

Заклучение

Житейската история на д-р Цветана Събева-Рашева е представителна за българските образовани елити, родени в края на XIX век и осъществили своята социална активност през първата половина на века. Те се формират на солидната основа от Българското възраждане и с несъмнената роля на външните културни влияния от началото на XX век. Нейната кариера е маркер и за професионалното осъществяване на част от високо образованите жени след Първата световна война, и то в силно „охранявана“ сфера, каквато е медицинското дело и в частност стоматологията.

Духовните търсения на д-р Събева-Рашева следват изцяло идейните посоки, мотивирали и вдъхновявали нейното поколение: идеализъм, обществено мисионерство, алтруизъм, насочен към колективните нужди, своеобразно културно визионерство. Вероятно от такава перспектива може да се коментират нейните увлечения по окултизма и направеното завещание в полза на Български библиографски институт. Съвсем друг е въпросът дали, как, доколко и най-вече защо волята на дарителката (не) е спазена и осъществена от посочените от нея лица.

Бележки

¹ Вероятно замисълът е да бъде продължена библиографията на проф. Беньо Цонев от 1905 г. и да се довърши работата на екип библиотечарки от НБ. Подобна идея е развита и от Дружеството на българките с висше образование през 30-те години на XX век.

² Елин Пелин не работи по това време в НБ, а в къщата музей „Иван Вазов“.

³ През 1940 – 1944 г. от 30 членове на ББИ 13 са масони, някои от които със сериозна активност и влияние: Ал. Балан, Б. Филов, Ст. Чилингиров, Г. Кацаров, Ив. Стойчев, Ив. Пеев-Плачков, Н. П. Николаев, Мл. Панчев, К. Попов, М. Арnaudов, С. Радев, Б. Йоцов, Й. Иванов.

References/Литература

1. **Kapchev, G., S. Sabev.** Makedoniya ili glasat na roba. Predtsite. Sofia: Dukati, 2020, p. 53 i sl.
[Капчев, Г., С. Събев. Македония или гласът на роба. Предците. София: Дукати, 2020, с. 53 и сл.]
2. **Stoyanova, R., V. Nikolova,** sust. Entsiklopedia Daritelstvoto. Dariteliski fondove i fondatsii v Balgaria, 1878 – 1951. T. 1. Sofia: P. Venedikov, Balgarski dariteliski forum, 2011, s. 262 – 263.
[Стоянова, Р., В. Николова, съст. Енциклопедия Дарителството. Дарителски фондове и фондации в България, 1878 – 1951. Т. 1. София: П. Венедиков, Български дарителски форум, 2011, с. 262 – 263.]
3. **Zhenski glas,** № 3 – 4, 1.12.1938; № 5 – 6, 1.01.1939.
[Женски глас, № 3 – 4, 1.12.1938; № 5 – 6, 1.01.1939.]
4. **Darzhaven vestnik,** № 168, 24.10.1923.
[Държавен вестник, № 168, 24.10.1923.]
5. **Zabolekarski pregled,** 1932, № 3, s. 145; 1936, № 3, s. 200; **Zabova, M.** Nauchnata zabolekarska sbirka v Sofia. – V: *Zabolekarski pregled,* 1936, № 8 – 9, s. 378 – 383.
[Зъболекарски преглед, 1932, № 3, с. 145; 1936, № 3, с. 200; **Зъбова, М.** Научната зъболекарска сбирка в София. – В: *Зъболекарски преглед,* 1936, № 8 – 9, с. 378 – 383.]
6. **Zabova, M.** Zhenite zabolekarki v Balgaria. – V: *Zabolekarski pregled,* 1939, № 7, s. 38 – 39; **Zabova, M.** Chayat na sofiijskite kolezhki. – V: *Zabolekarski pregled,* 1936, № 8 – 9, s. 378 – 383; 1938, № 9 – 10, s. 390 – 391; **Bosnev, Iv., N. Sharkov, Zh. Maslinkova.** Balgarski zabolekarski sayuz. 105-godishna istoria. Almanah. Sofia, 2010, s. 48 – 50.
[Зъбова, М. Жените зъболекарки в България. – В: *Зъболекарски преглед,* 1939, № 7, с. 38 – 39; **Зъбова, М.** Чаят на софийските колежки. – В: *Зъболекарски преглед,* 1936, № 8 – 9, с. 378 – 383; 1938, № 9 – 10, с. 390 – 391; **Боснев, Ив., Н. Шарков, Ж. Маслинкова.** Български зъболекарски съюз. 105-годишна история. Алманах. София, 2010, с. 48 – 50.]
7. **Menshik, Iv.** Tsvetana Rasheva pochina. – V: *Zabolekarski pregled,* 1938 – 1939, № 9 – 10, s. 390 – 391; **Trifonov, D.** Tsvetana Rasheva. – V: *Zabolekarski pregled,* s. 389 – 390; *Zhenski glas,* № 3 – 4, 1.12.1938; № 5 – 6, 1.01.1939.
[Меншик, Ив. Цветана Рашева почина. – В: *Зъболекарски преглед,* 1938 – 1939, № 9 – 10, с. 390 – 391; **Трифонов, Д.** Цветана Рашева. – В: *Зъболекарски преглед,* с. 389 – 390; *Женски глас,* № 3 – 4, 1.12.1938; № 5 – 6, 1.01.1939.]
8. **Tsentralen darzhaven arhiv,** f. 49, p. 1, a.e. 4106, l. 4,6; **Nazarska, Zh.** Balgarskite zabolekarki kato zhenski obrazovani eliti: problemi na

- selektiraneto i funktsioniraneto. – V: *Balkanistichen forum*, 2015, № 1, s. 100 – 113.
 [Централен държавен архив, ф. 49, п. 1, а.е. 4106, л. 4,6; **Назърска**, Ж. Българските зъболекарки като женски образовани елити: проблеми на селектирането и функционирането. – В: *Балканистичен форум*, 2015, № 1, с. 100 – 113.]
9. **Zhenski glas**, № 5 – 6, 1.12.1931; № 3 – 4, 10.11.1932.
 [Женски глас, № 5 – 6, 1.12.1931; № 3 – 4, 10.11.1932.]
10. **Balgarski istoricheski arhiv – Natsionalna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“**, II V 3103, l. 1 – 8.
 [Български исторически архив – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, II В 3103, л. 1 – 8.]
11. **Dunov**, P. K. *Pisma do parvite uchenitsi*. Sofia: Astrala, 1999, s. 139, 164, 169.
 [Дънов, П. К. Писма до първите ученици. София: Астрала, 1999, с. 139, 164, 169.]
12. **Otchet** na V. Tarnovskata darzhavna mazhka gimnazia „Sv. Kiril“ za uch. 1900/1901 g. V. Tarnovo, 1902.
 [Отчет на В. Търновската държавна мъжка гимназия „Св. Кирил“ за уч. 1900/1901 г. В. Търново, 1902.]
13. **Balgarski istoricheski arhiv – Natsionalna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“**, f. 849, op. 1, а.е. 2528, l. 14; а.е. 2550, l. 113.
 [Български исторически архив – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, ф. 849, оп. 1, а.е. 2528, л. 14; а.е. 2550, л. 113.]
14. **Pak tam**, l. 12.
 [Пак там, л. 12.]
15. **Nauchen arhiv – BAN**, f. 1k, op. 2, а.е. 1193, l. 4 – 11; **Borov**, T. *Stapki po ratyа na edin dalgoletnik*. Sofia: UI, 1992, s. 238; **Balgarski istoricheski arhiv – Natsionalna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“**, f. 849, op. 1, а.е. 2528, l. 6 – 8 gr.
 [Научен архив – БАН, ф. 1к, оп. 2, а.е. 1193, л. 4 – 11; **Боров**, Т. Стъпки по пътя на един дълголетник. София: УИ, 1992, с. 238; **Български исторически архив – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“**, ф. 849, оп. 1, а.е. 2528, л. 6 – 8 гр.]
16. **Balgarski istoricheski arhiv – Natsionalna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“**, f. 849, op. 1, а.е. 2528, l. 15.
 [Български исторически архив – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, ф. 849, оп. 1, а.е. 2528, л. 15.]
17. **Pak tam**, l. 19 – 23.
 [Пак там, л. 19 – 23.]
18. **Pak tam**, l. 17.
 [Пак там, л. 17.]
19. **Pak tam**, l. 25 – 25 gr., 26 – 27.

- [Пак там, л. 25 – 25 гр., 26 – 27.]
20. Pak tam.
[Пак там.]
21. **Balgarski istoricheski arhiv – Natsionalna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“**, f. 849, op. 1, a.e. 2528, l. 31, 40 gr.
[Български исторически архив – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, ф. 849, оп. 1, а.е. 2528, л. 31, 40 гр.]
22. **Georgiev, V. Masonstvoto v Bulgaria. Sofia: NI, 1986; Balgarski istoricheski arhiv – Natsionalna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“**, f. 849, op. 1, a.e. 2528, l. 46, 133, 245.
[Георгиев, В. Масонството в България. София: НИ, 1986; Български исторически архив – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, ф. 849, оп. 1, а.е. 2528, л. 46, 133, 245.]
23. Pak tam, a.e. 2550, l. 113 – 113a; a.e. 2528, l. 43, 46.
[Пак там, а.е. 2550, л. 113 – 113а; а.е. 2528, л. 43, 46.]
24. Pak tam, l. 133.
[Пак там, л. 133.]
25. Pak tam, l. 213.
[Пак там, л. 213.]

За автора

Жоржета Назърска е професор, историк, преподавател в катедра „Култура, историческо наследство и туризъм“ при ФБКН на УниБИТ. Научните ѝ интереси са в областта на социалната история, религиозната история, културно-историческото наследство, педагогиката на обучение.

За контакт с автора: nazarska@abv.bg

**TSVETANA SABEVA-RASHEVA
AND THE ESTABLISHMENT OF THE BULGARIAN
BIBLIOGRAPHIC INSTITUTE**

Georgeta Nazarska

University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: The article is a biographical reconstruction of the life and work of Dr. Tsvetana Sabeva-Rasheva (1883 – 1938) – dentist, feminist, and donor. The focus of the study is the foundation of the Bulgarian Bibliographic Institute established by her in 1938.

Keywords: Bulgarian Bibliographic Institute, feminism, Bulgaria, women's movement, bibliography.

About the author

Georgeta Nazarska is a Prof. Dr., historian, lecturer at the Culture, Cultural Heritage and Tourism Department in the Faculty of Library Studies and Cultural Heritage at the ULSIT – Sofia. Her interests are in the fields of: Social History, Religious History, Cultural Heritage, Educational Training.

To contact the author: nazarska@abv.bg